

Aleksandar Barbalić

BOG I IDOL U POVIJESTI RELIGIJA

Bog ili idol — prahistorijska je dilema, starija od ljudskog roda. Prevarila je čiste duhove kad su opijeni svojom savršenošću potražili sreću izvan Boga. Zavela je i naše praroditelje u Edenu kad im je demon šaptao: »Bit ćete kao bogovi« — ako, naime, okušaju zabranjeno voće. Ta je dilema prevarila i graditelje babilonske kule kad su se htjeli emancipirati od Boga, i Prometeja, koji je ukrao bogovima vatru. I Rosenberg je svojim djelima *Mit XX vijeka* izgradio stravičnu kulu, koja je u svojim ruševinama pokopala mnoge milijune. A prevarit će i druge mitovi. Antropoteoza koracala je kroz stoljeća i sve dosad nad ponorima. I mi imamo svi svoje idole koji nas neprestano varaju. Da stvar bude jasnija, pogledat ćemo taj problem u religioznoj povijesti čovječanstva. Psihološki zakoni u kolektivnoj svijesti čovječanstva obnavljaju se i u našoj individualnoj.

Prvotno stanje čovječanstva bila je čista religija. O tome nam svjedoči *Sv. Pismo* i tradicija čovječanstva, koju proučava povijest religija. To je jasno dokazao glasoviti učenjak W. Schmidt u svom velikom djelu *Der Ursprung der Gottesidee*. Došao je do zaključka da Pigmejci, koji uzevši u cjelini, predstavljaju najstariji nama dohvatljiv stupanj etnološkog razvitka čovječanstva, imaju neobično čiste pojmove o Bogu. Jasno priznaju i štiju jednog vrhovnog Gospodara cijelog svijeta. Time su odbacene sve one teorije koje misle da tako primitivni narodi ne bi bili sposobni da šaroliko mnoštvo velikog svijeta obuhvate u jedno i još manje svedu na jednak uzrok. No, ipak, i Pigmejci imaju magiju, samo što je ona vrlo skromna.

Bog je prastvarnost, ono Biće koje je sve stvorilo. Religija je odnos čovjeka prema Bogu, čovjekova životna orijentacija, građena na objektivnoj stvarnosti. Eto ukratko sažetog pojma Boga i religije. Idol je, naprotiv, fikcija bez objektivne stvarnosti. Magija je odnos čovjeka prema idolu i životna orijentacija idolopoklonika. Kao ukleta pratilica religije ili kao njezin korov, ona ukorak prati religiju i nastoji je rastočiti i uništiti.

Aleksandar Barbalić rođen 1920. na o. Krku. 1939. stupio u Družbu Isusovu, filozofiju i teologiju studirao na Filozofsko-teološkom institutu Družbe Isusove i Teološkom fakultetu u Zagrebu. Bavi se pastoralnim radom u Osijeku, a prije toga u Splitu i Opatiji.

Dok vjera obećaje velike stvari u vječnosti, ali već i ovdje na zemlji, magija također želi dati gnozu, tj. tajno znanje, »puni život« ili bar nešto od života, i to sve bez velikog napora.

Dok je vjera racionalna i moralna, magija je iracionalna i amoralna. Ona ne poznaje uzročnog logičnog mišljenja. Kako god se pojavljivala kao primitivna ili obojena znanstveno, u svojoj je biti protiv osobnog Boga i religije. Magija je bliže znanosti nego vjeri jer želi postići velike rezultate prisilno i neprevrtljivo po uzoru na nauku, dok je u religiji bitna karakteristika ponizna molitva. Ali magiju dijeli od nauke nerazmjer između uzroka i učinka. U magiji čovjek treba da umije, posjeduje čarobnu formulu kojom se postizavaju velike stvari kao npr. u arapskim pričama: »Sezame, otvori se!«

Magija je amoralna. Ne poznaje *dekalog*, osobito prvu, petu i šestu zapovijed Božju. Iza gubitka prvotne blaženosti oslobodile su se čovjekove strasti i preuzele maha u njegovu životu. One su stvorile magiju, tj. teoriju, koja će opravdavati životnu praksu. I ona će početi da stvara pravu religiju silazeći od Boga na štovanje čovjeka. Stvara se kult praoca. To je najstarija hereza među svim herezama — antropoteoza, iskazivanje božanske časti čovjeku i svim njegovim strastima. Dr Gahs, poznat u svijetu kao stručnjak u povijesti religija, tumači rastakanje religije magijom. Prelaženje s Boga na idola jest varka, koju stvaraju naše neuredne sklonosti po onoj: »Što se babi htilo, to se babi snilo!« Ne biramo ono što je istinito, nego ono što volimo, što nam godi i pri tom sebe zavaravamo da je to istinito i pravo, da je izbor opravdan. Što je nevolja veća, kao što su glad, pošasti, ratno stanje, strasti se beskrajno potenciraju. Što je situacija u kritičnim časovima nepreglednija, to više strasti traže neko rješenje i sile um da se smiri i kod najluđih zaključaka u primjeni sheme uzrok—učinak. U tome smo mi kulturni narodi možda i gori od primitivnih naroda. A onda i tradicija stabilizira krive zaključke i nevrijedne čine kao jasne aksiome i običaje.

Ljudske strasti, sunce i mjesec sa svojim utjecajem na plodnost zemlje i ljudski organizam stvorili su taj krivi zaključak, stvorili su magiju sa svoja dva velika ogranka: magijom solarnog i lunarnog značenja. U prvoj dolaze do izražaja seksualne nastranosti, a u drugoj krvave nastranosti. A što je to drugo nego čovjek sa svojim manama duha i tijela — grijehom oholosti i nečistoće?

U magijama *solarnog karaktera* na početku proljeća priređuju se seksualne orgije kao simbol oplodivanja zemlje. Ovamo spada i sakralna prostitucija. U magijama *humanog karaktera* prolijeva se krv, nekad ljudska, a danas životinjska u svrhu agrikulturne plodnosti. Ovamo spadaju lovci na ljudske glave, kanibalizam sve do lokanja ljudske krvi.

Sve te grozote, od kojih se čovjeku kosa ježi i kojih ne poznaju životinje, ne mogu se tumačiti samo pogrešnim sudom uzrok—učinak i ljudskim strastima. Iza svega toga skriva se prahistorijski protagonist zla i drevni protivnik Božji — demon, koji nije zaboravio da je bio dvoranin Božji, pa zato, kad stvara svoju »religiju« — magiju, imitira Boga.

U religiji se govori o mistici, o intimnoj vezi čovjeka s Bogom. Tako nekako, slično, može se govoriti i u magiji o mistici magije, tj. o intimnoj vezi čovjeka s demonom. Postoji, na primjer, jedna pojava tzv. *nagualizam*, koja jednostavno sili na zaključak o neposrednom utjecaju Sotone. To je savez i obostrana zaštita između čovjeka i njegova *naguala*, tj. jednog komada određene životinjske vrste. Njihova je životna sudbina povezana pošto su izmijenili krv. Msgr. Buléon veli: »Mogli bismo imenovati... toga i toga Crnca, koji navečer pušta u svoju kolibu i sve do svog kreveta udava koji priznaje njegovu vlast. Kad svane dan i kad su izvršile svoja djela, životinje se vraćaju u vodu ili u šikaru, jednako strašno, često i strašnije za sve one čiju krv nisu primile.« (Gabo 23 Mag.)

Gotovo svuda susrećemo u velikim magičnim sistemima neku ženu, zmiju i drvo. Cijela ta povijest religija ili magija živo nas podsjeća na onaj kobni izbor u zemaljskom raju kad je demon prevario čovjeka obećavši mu gnozu, tj. tajno znanje. Svi ti drevni i današnji primitivni poklonici magije, kao i moderni Zapadnjaci i Istočnjaci, znaju da tako ne bi smjelo biti. Svi oni uz vjeru imaju i svoju magiju (teoriju), kojom tumače i hrane svoj naopak život.

U toku hiljada godina čovječanstvo stenje pod jarmom magije. Tri četvrtine izvanevropskih pogana odani su više magiji nego religiji. Čini se kao da nema granica između religije i magije, kao da religija nema vlastitog područja ni vlastite funkcije, izgleda kao da je ona neka vrst više magije. S pravom naziva Krist Gospodin đavla »knezom ovoga svijeta«, a Zaharija u svom kanticu prosvijetljen kliče: »I ti, dijete, zvat ćeš se prorok Svevišnjega jer ćeš ići pred licem Gospodnjim, da mu pripraviš putove. Da poučiš narod njegov da je spasenje njegovo u oprostjenju grijeha njegovih, po dubokom milosrđu Boga našega, po kojem nas pohodi Sunce s visine, da obasja one koji sjede u tami i sjeni smrtnoj, da uputi noge naše na put mira.«

Prije nego što uđemo u psihološku analizu problema »Bog ili idol«, pogledat ćemo što veli Sv. Pismo Starog i Novog zavjeta o magiji i o vjeri, odnosno o Bogu i o idolu. Prva zapovijed Božja veli: »Ja sam gospodin Bog...«

Sv. Pismo je u nekom smislu povijest Božjeg naroda, koji se otimlje idolima. I otac prave vjere Abraham otrgnut je od službe bogova, da služi pravom Bogu. Kidanje s idolima i biranje Boga mora se neprestano obnavljati jer se idoli neprestano uvlače u vjeru. Idololatrija se uvijek osvećivala Izraelu. Za vrijeme Makabejaca služiti idolima značilo je pristajati uz paganski humanizam.

Sv. Pavao u poslanici kršćanima savjetuje vjernicima: »Zato, moji ljubljani, izbjegavajte idolopoklonstvo! Govorim vam kao mudrima... Što pogani žrtvuju, žrtvuju vrazima, a ne Bogu. A ja neću da vi budete sudionici vragova.« — »Kakav li je sklad između hrama Božjega i idola? A mi smo hram živoga Boga, kao što reče Bog: 'Stanovat ću među njima i među njima hodati'.«

Idoli — po riječima psalmista — ne služe ničemu. Oni su mrtvi, bez života, nemoćni. Prorok Ilija u dvoboju s poklonicima boga Baala ruga se nemoći idola. Nemoćni su jer su ih ljudi stvorili. Umjesto da se ljudi klanjaju Stvoritelju, klanjaju se djelima svojih ruku. U idolopoklonstvu — tako veli *Knjiga mudrosti* — iskazuju se božanske časti stvorovima i naravnim silama, koji moraju samo voditi Bogu. I zato je plod idolopoklonstva smrt jer ono znači napuštanje života.

Bog ili idol u modernoj psihologiji

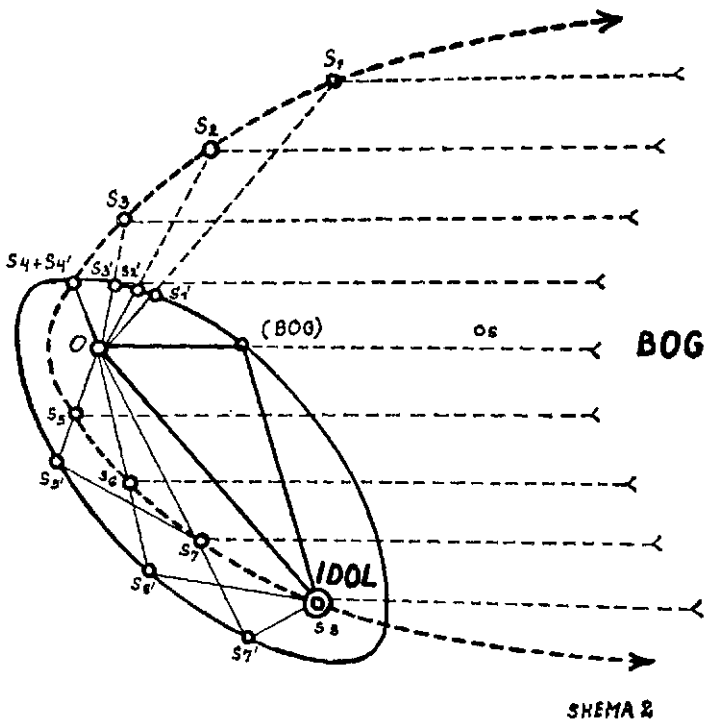
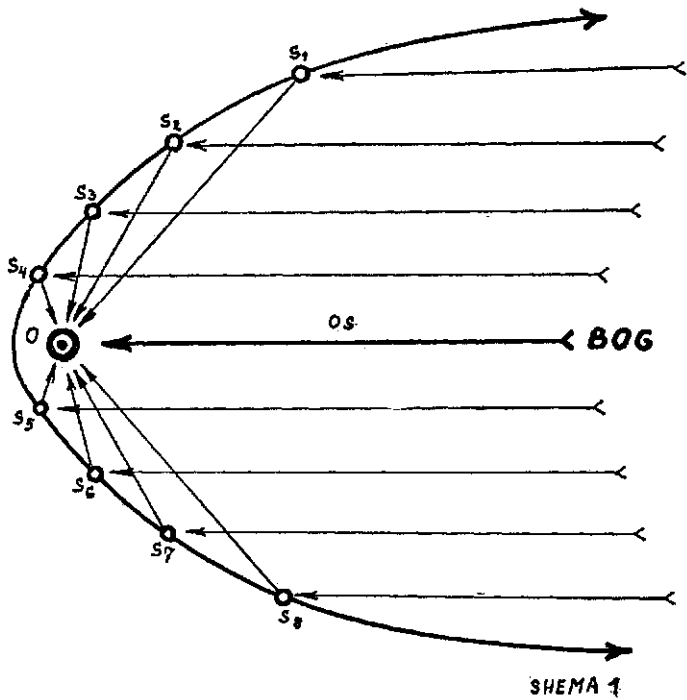
Čovjek bez Apsolutnoga ne može postojati. Međutim, problem je u tome da taj Apsolutni mora biti *objektivan*. Mi smo uvjereni da postoji stvarni i istiniti Apsolutni, i to osobito zbog psiholoških razloga jer je inače ljudsko biće osuđeno na očaj. Dok životinje teže za objektima koji su izvan njih i tu nalaze svoje smirenje, čini se da bi čovjek bio jedino nesretno biće u svijetu koje muče prometejske želje, a koje ne može ispuniti. I nama ne preostaje drugo nego da biramo između ludovanja duševnog života ili Boga, koji smiruje ljudsku dušu. Taj Apsolutni objektivni jest Bog. Kad se Apsolutni objektivno složi sa subjektivnim, onda je čovjek prilagođen stvarnosti. Mi se odlučujemo za to Apsolutno. Sjetimo se nemirnih i tragičnih ličnosti koje su pošle u smrt da potraže bolji svijet — kao što pjeva u svom labuđem pjevu pred smrt Luigi Tenco.

Ta analiza problema »Bog ili idol« je nov psihoanalitički dokaz za egzistenciju Božju!

No pođimo dalje u analizu tog problema! Kad Apsolutno nije shvaćeno kao apsolutno, nego kao relativno, i obratno, kad je nešto relativno shvaćeno kao apsolutno, u čovjeku se rađa dubok *unutarnji sukob*. Tada to relativno, pretvoreno u apsolutno, nije Bog, nego idol. Divinizacija relativnog! U djelu *Les Faux — Monnayeurs* André Gide stavlja na oltar tjelesni grijeh i pred njim sklapa ruke. O tom djelu primjećuje neki pisac: »Ta je knjiga pakao! Čovjek se guši u njoj i pruža ruke da se dotakne nečeg — čistog!«

Divinizacija relativnog znači ujedno i detronizaciju Boga. Giovanni Papini u *Pismu bezbožnicima* veli: »Dublji razlog nijekanja Boga... jest zavist i ljubomora. Čovjek, opijen neporećenim uspjesima svoje spoznaje i svojim gospodstvom nad materijom, uvijek je u sebi gajio tajnu želju da se uzdigne iznad čovječnosti, da se izjednači s Bogom, da zamijeni Boga. U starijim je vremenima pokušao s magijom, a u novije vrijeme je s filozofijom, znanostu i s tehnikom pokušao oduzeti Bogu attribute... Čovjek je počeo vjerovati da je kadar svrgnuti s prijestolja Boga i sam sjesti na njegovo prijestolje.«

Ako je koji stvor ili dio svijeta istrgnut iz svoje prave stvarnosti i podignut u rang idola (apsolutnog), s njim su sve stvari — čovjek i svijet izbačeni iz svog stožera. Sav je poredak stvari poremećen. Da nam stvar bude jasnija, pogledajmo ove dvije sheme...

Parabola nam označuje ovaj svijet, a točke na njoj stvorove u svijetu. Otvorena parabola simbolizira beskrajne mogućnosti razvitka ljudske egzistencije i proširenje horizonta u svemiru. Parabole koje padaju na točke znače nam svjetlo kojim ih obasjava Bog i one postaju transparentni ili simboli Boga u svijetu. Danas stvorovi gube tu simboliku. Za uravnoteženog čovjeka, kojemu svijet nije izgubio svoga stožera, stvorovi su u prvom poretku i svjetlu i zato simboli Boga. Mistici su osobito bili osjetljivi na taj karakter stvorova.

Žarište znači osobu, parabola znači svijet i njegove stvorove, paralelne zrake znače odnose s Bogom, os označuje neposredan odnos osobe s Bogom.

Biti otvoren Apsolutnome znači biti otvoren i svijetu. To otvaranje Apsolutnome i svijetu čini kriterij ljudske egzistencije nasuprot animalnoj egzistenciji.

Abnormalan odnos označuje nam elipsa. U svijetu bez osi stvar je pretvorena u apsolutno, u boga. U tom slučaju S8 podignut je na stupanj idola. Zraka koja dolazi direktno od Boga nije primijećena kao takva, nego, naprotiv, ono, što dolazi iz S8 proglašeno je »božanskim«. To nam pokazuje da idolopoklonik nema posve krivo jer iz S8 izlazi božanska zraka. Što je tu, dakle, krivo? Osoba shvaća S8 idolom jer stvar pretvara u boga. Idolopoklonstvo se i sastoji u tome što se zamjenjuje simbol s onim što simbolizira. Dok je u prvoj shemi drugo žarište u beskrajnosti (zato i paralelne zrake!), u drugoj je shemi drugo žarište u ograničenom.

Svi drugi stvorovi moraju dosljedno biti istrgnuti iz svog pravog poretka i služiti idolu. Ne primaju više svjetla od Boga, nego od idola. S parabole postavljeni su na elipsu. S8, mjesto da je samo stvor ovoga svijeta, postaje idol — bog. Bog, koji u paraboličnom sistemu ima svoje mjesto u beskrajnom, lažju je snižen na stvorenje, na elipsu. Svaki idol vara svoga klanjaoca, ali se na kraju i sam nemoćno sruši.

Stvorovi pretvoreni u idole mogu biti bliže ili dalje od Boga. Na primjer, umjetnost kao idol bliže je Bogu nego komad drveta kao fetiš. Iz tog izobličienog privida svijeta slijedi pogrešno djelovanje subjekta. Misli da je svijet elipsa, a on je parabola. Posiže za stvorovima koje je postavio u svom zamišljenom svijetu elipse, ali hvata u prazno, jer su svi stvorovi na svojim realnim mjestima. Pa i onaj stvor koji stoji na paraboli i na elipsi, ne zahvaća pravilno. I zato se subjekt osjeća prevaren od svih stvorova ali ga je S8 najviše prevario. Od njega je očekivao sve, ali mu je dao samo malo. Varanje idola ne može dugo trajati i na kraju klanjalac započinje mrziti sebe. Tko god uzima taj plašt da ga stavi nekom stvoru, zavarava samog sebe. Idolopoklonstvo stvara ne samo konflikt s Bogom nego i s cjelokupnom stvarnošću.

Zahtjevi Boga i zahtjevi idola. Apsolutno traži u svojim odnosima s čovjekom apsolutno. Mojsije pred gorućim grmom ne može reći: »Što me briga!« Apsolutnost zahtjeva doživljava se i u savjesti jer je ona

glas Božji. Ali i stvor podignut na apsolutno traži apsolutno. Idol nosi masku pa se tako subjektivno njegovi apsolutni zahtjevi ne mogu razlikovati od prave savjesti. To je lažna savjest, što cenzurira sve stvari i dopušta samo ono što odgovara njezinim imperativima.

Teocentrički sistem pretvoren je u sistem idola. Čovjek ima samo djelomičan pogled na svijet. Zatvorio se u svoj stan, u svoju ljusku kao životinja, on živi u svom subjektivnom svijetu, u elipsi.

Ali, budući da postoji drukčiji svijet, idolopoklonik dolazi u sukob sa svijetom. Iluzije se konačno moraju razbiti jer svijet se ne želi kretati oko idola.

Prava savjest ima ontološku stvarnost jer je građena na Bogu. Idol, naprotiv, i savjest građena na idolu imaju svoju apsolutnost od čovjekove odluke, a to je psihološka i irealna stvarnost. Svrha terapijskog postupka je prilagođavanje stvarnosti. Treba idol učiniti relativnim, a ne ništiti ga. Idol nije ipak posve lažan, lažna je samo njegova apsolutnost. Stvari su ovoga svijeta simboli Božji.

Konflikt sa stvarnošću je uvijek borba između priznavanja Boga i priznavanja idola, zahtjeva Božjih i zahtjeva idolskih. Odatle proizlazi da je neuroza konačno konflikt s Bogom, znak nečiste savjesti. Ona se liječi samo tako da se idol demaskira i učini relativnim te se tako čovjek dovede u sklad s objektivnim stanjem stvari.

Rušenje idola — Idol je u svojoj biti nevjeran i ne daje ono što obećava. Baca svoga poklonika u beskrajne krize. Konflikt sa stvarnošću je nemoguć, to je borba protiv vjetrenjača. Ona iscrpljuje ogromne energije, ali stvarnost na kraju ruši idola s prijestolja. Prvotna ljubav prema idolu pretvara se sada u mržnju. S rušenjem idola, ruši se i čovjek kao njegova žrtva. Izdan, prodan i egzistencijalno prevaren, osvećuje se Bogu i idolu, često i samoubojstvom. Srušen idol srušio je u čovjekovoj duši najveće blago — Apsolutno i čovjek je u očaju.

U isto vrijeme kad se idol ruši budi se u čovjeku osjećaj krivnje prema Bogu. Kao posljednji protest protiv savjesti, koja spočitava svetogrđe, kao posljednja parada, jer se idolopoklonstvo pokazalo neobranjivim, javlja se težnja za samoubojstvom. »Bolest, koja vodi u smrt«, prema Kierkegaardu — očaj, znači ne htjeti se osloboditi idola. Htjeti, a ne moći zadržati idola, samovoljno stvorenog a koji se pokazuje neobranjivim, pravi je užas očaja. Kierkegaard ima pravo kad veli sa stanovišta dubinske psihologije da se ta bolest, koja vodi u smrt, nalazi skrivena i kronički u velikom broju drugih fenomena, a ne samo u velikom očaju. Da ne mora priznati samom sebi da je njegov bog bio idol, čovjek upravlja svoju mržnju prema vlasitom »ja« i tako polazi u smrt. U centru problema samoubojstva nalazi se obaranje sfere apsolutnoga, zatim slijedi egzistencijalna vrtoglavica, svijest svetogrđa, zadnja pobuna protiv Boga i varavog idola i upravljanje čina vjere u ništavilo. Tada čovjek više ne vjeruje ni u šta, ne želi vjerovati i sa samoubojstvom želi sebe uništiti. To je bit instinkta smrti prema Freudu. Ali dok Freud u instinktu smrti

gleda normalnu pojavu, Kierkegaard ga označuje kao bolest. Odnos između čovjeka i njegova Apsolutnog je apsolutan. Čovjek potpuno ovisi od svog Apsolutnog i u njemu ima svoj oslonac. Ali kad taj apsolutan gubi svoju apsolutnost, kad je njegova relativnost očita, sav je sistem ljudskih odnosa pokoleban. Oslonca je nestalo i čovjek postaje nestabilan. Najdragocjenije blago pokazalo se bez vrijednosti. Sve je na njemu gradio, a sad je ostavljen na cjedilu. Biti u vlastitim očima bez vrijednosti nesnosno je stanje. Samoubojstvo se pokazuje kao posljedica obaranja sfere Apsolutnoga. To rušenje je jedna od najvećih kriza kroz koju čovjek može prolaziti. Ni u jednom slučaju ne može se sigurno predvidjeti ishod. Rušenje idola stavlja čovjeka pred životnu odluku, a ta odluka stvorena je polusvjesno i polunesvjesno. — Danas ima u svijetu mnogo samoubojstava. To je znak da ljudi ostavljaju Boga, objektivno Apsolutno i da biraju idole koji im se osvećuju. U želji da se pomogne dušama u takvim kritičnim časovima u svijetu se osnivaju *telefonske centrale* pod nazivom S. O. S. ili u Italiji *Telefono amico*, gdje specijalne ekipe stoje dan i noć na raspolaganju očajnicima, da im na diskretan način pruže moralnu pomoć. Rezultati su izvanredni!

Osim samoubojstva ima i drugih izlaza. Apsolutnost jednog relativnog prenosi se na koji drugi. Idol je samo premješten.

U tom slučaju javlja se agresivna tendencija protiv starog idola. On je s centra bačen na periferiju. O starom idolu više ne želi ni čuti nekadašnji poklonik. Stari idol se stavlja u novi sistem, koji se ravna prema novom idolu. Ta se igra može ponovo započinjati s novim idolom. Najidealnije je rješavanje da se ta igra ne nastavlja beskonačno, već da čovjek pronađe pravo i objektivno Apsolutno i prizna ga egzistencijalno. Tada čovjek poprima realno držanje prema stvorovima i prilagođuje se stvarnosti.

Pa iako razum i vjekovno iskustvo čovječanstva zajedno s našim srcem jasno pokazuju da je dilema između Boga i idola takva da tu ne bi smjelo biti promišljanja, idol ima neku čudnu draž, neku neobičnu privlačivost. Zabranjeno voće kao da je slađe nego ono dozvoljeno. Rizik nas nad provalijama više mami nego sigurni putovi. Iza idola krije se demon.

»Ti si sreo, ti, koji ovo čitaš« — veli Jørgenson u svojoj pripovijesti — »napast i grijeh prvih ljudi, ti si slutio njegovu blizinu, ti si čuo potajno stupanje njegovih brzih nogu u sredini ljeta, u vrućoj, mirisavoj crnogorici ili na osamljenim, sunčanim stazama u guštiku bukava. Ti se zaustavljaš — sam si — nitko osim tebe nije vani u taj suncem užareni, pospani podnevni sat. Ali ti nisi sam — netko je u blizini — netko se miče kao sjena u dubini šume, daleko iza vitkih stabala, netko te slijedi opreznim koracima preko ćilima od lišća, što šušti, a stane kad ti staneš i ide kad ti ideš. Makar sam sebi kazao da je to samo kos, koji po običaju skače kroz lišće, makar odmah čuo kako se on trgne i kako odleti s uplašnim cvrkutanjem, ipak znaš da to nije on. Ti znaš — netko je drugi tu — jer zašto bi tvoje srce kucalo tako nemirno, zašto ono počinje u

tvom sjećanju da gori, zašto najedanput čezneš tako strašljivo za divljim i za slatkim radostima, za pohotom i za usrećenjem izvan zakona, daleko od one dobre, stroge očinske volje koja ti je dala sve drveće vrta, da od njega jedeš, i zabranila samo jedno, ono jedino za kojim sad čezneš među svim drvećem, drvo, čiji plod opija, no ne hrani, a ti si sit svega onoga što je samo hrana i hoćeš samo ono što je opojnost.«

Eto, to je dilema koju proživljava današnji čovjek: hrana ili opojnost. Hrana je dobra, ali ona nije opojna kao droga! Neka hrana hrani, gradi, a droga izgladnjuje i ruši! Ona opaja!